

Dendrokronologisk undersøgelse af tagværk over Melby kirke, Odense amt

af
Orla Hylleberg Eriksen

ODENSE AMT

Melby kirke

08.06.05 Melby sogn

Undersøgelse af træ fra kirke

Koordinater: (WGS84) 55.53345°N/10.21763°E

Formål: Datering og opbygning af grundkurve.

Indsendt af Redaktionen af Danmarks kirker ved Kirstin Eliassen.

Indsamling af Kirstin Eliassen og Mogens Vedsø

Laboratorieundersøgelse: Orla Hylleberg Eriksen.

Rapport udarbejdet: Januar 2020.

NNU j.nr. A9640

Publicering:

Med mindre andet er aftalt kan resultatet frit anvendes med henvisning til NNU rapport 02, 2020 af Orla Hylleberg Eriksen. Kontakt evt.

laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger (dendro@natmus.dk).

Rapporten kan downloades fra hjemmesiden

<https://natmus.dk/organisation/forskning-samling-og-bevaring/miljoeark>

[aeologi-materialeforskning/dendrokronologi/dendrokronologisk-rapporto](https://natmus.dk/organisation/forskning-samling-og-bevaring/miljoeark)

[versigt/rapportoversigt-2020/](https://natmus.dk/organisation/forskning-samling-og-bevaring/miljoeark) (eller mirror-site nnuweb.dk) under

Dendrokronologi, Rapporter.

Kirke

17 prøver af eg (*Quercus* sp.) er undersøgt. Fire af prøverne er ikke målt, da der ikke var over 30 årringe. Otte prøver er dateret. Der er splintved bevaret på én prøverne. Prøvetager har angivet, at prøverne er udtaget gennem splintved. Prøver, som er udtaget gennem splintved, men hvor dette er smuldret bort ved prøvetagningen, bliver behandlet som om splintveddet er umiddelbart efter den sidste målte årring. Prøverne er udtaget som boreprøver fra kirkens Apis, kor, skib og våbenhus.

Apis

To prøver. Prøverne er ikke målt, da der er under 30 årringe bevaret på dem.

Kor

Fem prøver. Én af prøverne er ikke målt, da der er under 30 årringe bevaret på den. Prøverne er ikke dateret.

Skib

Otte prøver. Syv er målt. Den ottende prøve er ikke målt, da den er tangentialt udtaget og har således ikke mange årringe. Formentlig omkring 30-40 årringe, men det er ikke muligt at skabe en sikker målesekvens. Der er splintved bevaret på én af prøverne. Seks af prøverne er dateret. De daterede prøver kan deles op i tre faser med hensyn til datering.

Ældste fase består af 41542029 og 41542089. Yngste fulstændig bevaret årring på 41542029 er dannet i 1227 e.Kr. Der er ikke splintved bevaret på prøven, men splintveddet må, i følge prøvetager, ligge umiddelbart efter den sidste målte årring. Efter tillæg af årringe i de manglende splintved,

kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet ca. 1247 e.Kr. Splintstatistik for ældre træer er anvendt her.

Tolkning: denne datering kan også gælde for den anden daterede prøve i denne fase.

Kurverne fra de to daterede prøver er sammenregnet til en middelkurve (41542M04) på 186 år, som dækker perioden 1042-1227 e.Kr.

Næstældste fase består af 41542039 og 41542069. Yngste fuldstændig bevaret årring på 41542069 er dannet i 1517. Der er én splintårring bevaret. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra er fældet ca. 1536 e.Kr. Splintstatistik for yngre træer er anvendt her.

Tolkning: denne datering kan også gælde for den anden daterede prøve i denne fase.

Yngste fase består af 41542019 og 41542059. Yngste fuldstændig bevaret årring på 41542059 er dannet i 1536 e.Kr. Der er ikke splintved bevaret på prøven, men splintveddet må, ifølge prøvetager, ligge umiddelbart efter sidste målte årring. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet ca. 1556 e.Kr. Splintstatistik for ældre træer er anvendt her.

Tolkning: denne datering kan også gælde for den anden daterede prøve i denne fase.

Kurverne fra prøverne fra den næstældste og den yngste fase er sammenregnet til en middelkurve (41542M03) på 100 år, som dækker perioden 1437-1536 e.Kr.

Våbenhus

To prøver (41543019 og 41543029). Prøverne er dateret. Der er ikke splintved bevaret på prøverne. Yngste fuldstændig bevaret årring på 41543019 er dannet i 1428 e.Kr. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet ca. 1443 e.Kr. Splintstatistik for yngre træer er anvendt her.

Tolkning: denne datering kan også gælde den anden prøve fra våbenhuset.

Kurverne fra prøverne fra våbenhuset er sammenregnet til en middelkurve (41543M01) på 47 år, som dækker perioden 1382-1428 e.Kr.

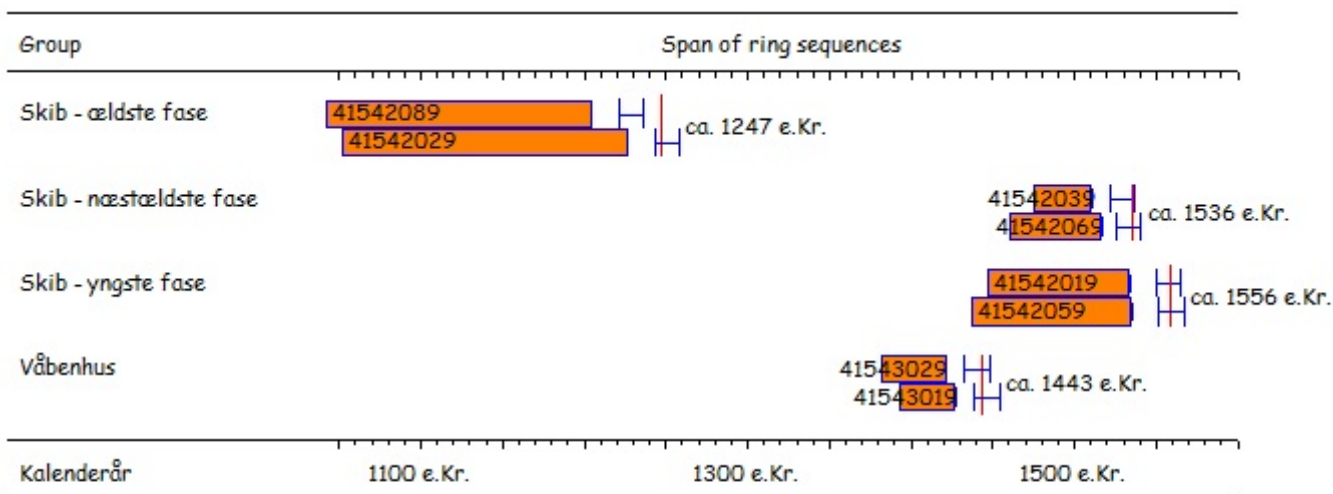
Splintstatistikker:

Unge træer (lav egenalder, 30 - ca. 70 år): 15 [-5, +10] år. Anvendt her

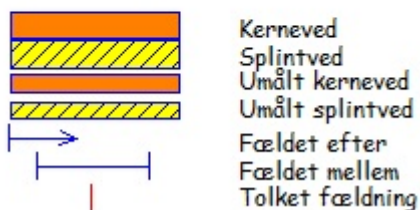
Ældre træer (høj egenalder, fra ca. 70 år): 20 [-5, +10] år. Anvendt her

For $\pm$ -værdier se Baillie & Pilcher, 1973.

A9640 Melby kirke - synkroniseringer med referencekurver			
	Skib - ældste fase	Skib - næstældste og yngste fase	Våbenhus
	41542M04	41542M03	41543M01
Sjælland, 2X900001	5.78	5.11	2.11
Fyn, 4I000013	\	3.95	-
Vest Danmark 01, Vest Danmark 01	10.06	2.59	5.53
18 Fynske kirker, 4m000021	6.84	4.06	4.33
13 Østjyske kirker, 6m000020	\	3.12	3.50
18 vestjyske kirker, 7m000020	4.11	2.78	3.71
Slesvig-Holsten, DM100003	4.38	3.12	-
Skåne og Blekinge, SM000005	\	4.49	3.20

Tegnforklaring:

A9640 Melby kirke, Odense amt - Katalog								
Unders nr.	Beskrivelse	År	Marv	Splint	Slutring	Synkron position	Fældning	Bem.
	Apis							
41540019	Gavlspær, nord	24 årringe - ikke målt!						* ?
41540029	Gavlspær, syd	22 årringe - ikke målt!						* ?
	Kor (nummereret fra øst)							
41541019	5. Spær, sydside	63	1 cm	nej	H1		ikke dateret	*
41541029	3. Spær, sydside	41	1 cm	nej	H1		ikke dateret	*
41541031	5. Spær, nordside, del 1	43	?	nej	H1		ikke dateret	*
41541032	5. Spær, nordside, del 2	40	?	nej	H1		ikke dateret	*
41541049	3. Spær, nordside	25 årringe - ikke målt!						*
41541059	4. Spær, nordside	52	1 cm	nej	H1		ikke dateret	*
	Skib (nummereret fra øst)							
41542019	8. Spær, sydside	88	1-2 cm	nej	H1	1447-1534	ca. 1554	*
41542029	9. Spær, sydside	176	?	nej	H1	1052-1227	ca. 1247	*
41542039	9. Spærstiver, sydside	37	?	nej	H1	1475-1511	ca. 1531	*
41542049	10. Spær, sydside	96	4-5 cm	nej	H1		ikke dateret	*
41542059	8. Spær, nordside	100	1-2 cm	nej	H1	1437-1536	ca. 1556	*
41542069	8. Spærstiver, nordside	57	2-3 cm	1 år	S1	1461-1517	ca. 1536	*
41542079	9. Spær, nordside	Tangentialt udtaget prøve - ikke egnet.						*
41542089	10. Spær, nordside	164	?	nej		1042-1205	ca. 1225	*
	Våbenhus (nummereret fra øst)							
41543019	3. Spær, vestside	36	1-2 cm	nej	H1	1393-1428	ca. 1443	*
41543029	5. Spær, østside	41	1-2 cm	nej	H1	1382-1422	ca. 1437	*
<small>Tegnforklaring: B - bark. W - waldkante (barkring). vf - vinterfældning. sf - sommerfældning (inkluderer altid en ufuldstændig årring). Hx - Heartwood (kerneved) x = antal. Sx - Sapwood (splintved) x = antal. Hx og Sx angiver årringe, som ikke er inkluderet i rubrikkerne År og Splint. H/S angiver Heartwood/Sapwood grænse.* prøvetager har angivet at prøven er udtaget gennem splintved.</small>								

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanerne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaner. Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekomplex (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetrækronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspand, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen, dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådangreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen, uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefasen og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældnings-tidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en “splintstatistik” udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at “modne” egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.: Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

